

**ლუიჯი მაგაროტოს მონოგრაფიული ნაშრომი
კავკასიის დაპყრობა XIX საუკუნის რუსულ ლიტერატურაში.
პუშკინი, ლერმონტოვი, ტოლსტოი***

ვენეციის უნივერსიტეტის პროფესორის, სლავის-ტიკისა და ქართველოლოგის ლუიჯი მაგაროტოს მონოგრაფიული ნაშრომი „კავკასიის დაპყრობა XIX საუკუნის რუსულ ლიტერატურაში. პუშკინი, ლერმონტოვი, ტოლსტოი“ ეძღვნება რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობის ასახვასა და ამ მოვლენის მიმართ დამოკიდებულების გამოვლინებას ალექსანდრე პუშკინის, მიხეილ ლერმონტოვისა და ლევ ტოლსტოის შემოქმედებაში.

უნდა აღინიშნოს, რომ რუსი მკვლევარები აღნიშნული საკითხის საფუძვლიან შესწავლას, როგორც ნესი, თავს არიდებენ, რაც იმით აიხსნება, რომ ამგვარი პრობლემატიკის მიმართ რუსეთის ინტელექტუალთა

უდიდესი ნაწილი ტრადიციულად „ნაციონალიზმის დემონის ტყვეობაში იმყოფება“ (გვ. 12) და, შესაბამისად, რუსულ ლიტერატურათმცოდნეობაში არსებითად უცვლელი რჩება ის თვალსაზრისი, რომ რუსი მწერლების მიერ ტერიტორიების დაპყრობის ხოტბა-დიდება დღემდე პატრიოტიზმის გამოვლინებად მიიჩნევა და ეს მიდგომა დისკუსიას არ ექვემდებარება. რაც შეეხება დასავლეთს, იქ რუსულ ლიტერატურაში კავკასიის დაპყრობის ასახვის შესახებ ამ ბოლო დროს არაერთი გამოკვლევა შეიქმნა, რომლებშიც საკითხი მრავალი თვალსაზრი-სით განიხილება. ამ მხრივ ლუიჯი მაგაროტოს გამოკვლევის მნიშვნელოვან სიახლეს რამდენიმე გარემოება განაპირობებს. კერძოდ, კავკასიურ თემას ალექსანდრე პუშკინის, მიხეილ ლერმონტოვისა და ლევ ტოლსტოის შემოქმედებაში ყურადღება ეთმობა როგორც იდეური, ასევე მხატვრული სპეციფიკის თვალსაზრისით. ნაშრომის ავტორი აყალიბებს იმ დებულებას, რომ კავკასიის თემისადმი ყურადღება რუსულ ლიტერატურაში აღმოსავლური თემებისა და მოტივების სპეციფიკურად ათვისების, რომანტიკული ორიენტალიზმის ჩასახვის პროცესს უკავშირდება, რაც განპირობებული იყო იმ დროის ევროპულ და რუსულ კულტურულ ცნობიერებაში გაბატონებული თვალსაზრისით, რომლის თანახმად, კავკასია, მათ შორის საქართველო, აღმოსავლეთის გეოგრაფიულ და კულტურულ სივრცეში მოიაზრებოდა. „ამიტომაც რუსი რომანტიკოსებისათვის აღმოსავლეთი სამხრეთში იწყება“ (გვ. 17).

* Luigi Magarotto: La conquista del Caucaso nella letteratura russa dell'Ottocento. *Puškin, Lermontov, Tolstoj*. Firenze: University Press, 2015.

ლუიჯი მაგაროტოს ნაშრომის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სიახლე ისაა, რომ ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს საქართველოსა და ქართული კულტურის როლს რუსულ ლიტერატურაში კავკასიური თემის დამკვიდრების თვალსაზრისით. ნაშრომში ნაჩვენებია, რომ მოსკოვისა და პეტერბურგის ქართული სათვისტომოები, ეროვნებით ქართველი მოღვაწეები (მაგ. პეტრე შალიკოვი (შალიკაშვილი)) და რუსეთში დამკვიდრებული ქართველები (ძმები ჩილაევი (ჭილაშვილები)) ხელს უწყობდნენ რუსი მწერლების, მათ შორის ახალგაზრდა პუშკინის დაინტერესებას ქართულ-კავკასიური და აღმოსავლური თემებით.

ნაშრომის პირველივე წინადადებაში კარგად ჩანს მაგაროტოს გამორჩეული ინტერესი ქართული სინამდვილის მიმართ: „1801 წელს რუსეთმა ძალით მოახდინა საქართველოს (ქართლ-კახეთის) ანექსია, რაც 1864 წელს ხანგრძლივი და სისხლისმღვრელი ომის შემდეგ კავკასიის სრული დაპყრობით დასრულდა“ (გვ. 9).

იტალიელი მეცნიერი საგანგებო ყურადღებას უთმობს იმ ფაქტს, რომ რუსი ისტორიკოსები „ისტორიის გაყალბებას“ (გვ. 87) მიმართავენ, როდესაც აცხადებენ, რომ საქართველოს ანექსია მშვიდობიანად და თავად მეფე გიორგი XII-ის თხოვნის საფუძველზე მოხდა. სინამდვილეში, – აღნიშნავს ლ. მაგაროტო, – 1800 წელს პეტერბურგში ექვსთვიანი მოლაპარაკების შედეგად რუსეთ-საქართველოს შორის თავის დროზე საფავიდების სპარსეთსა და საქართველოს შორის არსებული მსგავსი ურთიერთობები უნდა დამყარებულიყო, ანუ ბაგრატიონთა დინასტია ვასალის პირობით სამეფო ტახტსა და მმართველობის გარკვეულ ავტონომიურობას ინარჩუნებდა.

ნაშრომში გატარებულია ის აზრი, რომ ივანე III-ის დროიდან მოყოლებული რუსეთის ყველა ფენის წარმომადგენელთათვის (ხალხი, არისტოკრატია, ინტელიგენცია) დამახასიათებელია პატრიოტიზმისა და ნაციონალიზმის შეთავსება „იმ ექსპანსიურ საგარეო პოლიტიკის დაცვასთან, რომელსაც ჯერ მეფე, შემდეგ კომუნისტური რეჟიმი ეწეოდა და ამჟამად ეგრეთ წოდებული ავტორიტარული დემოკრატიული ხელისუფლება ახორციელებს“ (გვ. 11). ის, რომ რუსეთის იმპერიის ალისტურ მიზნებს ამ ქვეყნის ლიბერალური წრეებიც კი უჭერდნენ მხარს, ცხადყოფს ის ფაქტი, რომ თვით „დეკაბრისტები, რომლებიც მზად იყვნენ თავი გაეწირათ თავიანთი ქვეყნისათვის ლიბერალური და დემოკრატიული ხელისუფლებისა და კონსტიტუციის მისაღებად, თავიანთ პროგრამებში სულაც არ აპირებდნენ უარი ეთქვათ იმპერიულ პოლიტიკაზე, პირიქით, მიაჩნდათ, რომ საჭირო იყო ასეთი პოლიტიკის გაძლიერება, რათა დაპყრობილი ტერიტორიების მეშვეობით რუსეთის გარშემო ერთგვარი ბუფერული ზონა შეექმნათ ქვეყნის საზღვრების უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად“ (გვ.11). რუსეთის ექსპანსიონისტური პოლიტიკის დამახასიათებელი თავისებურება იყო ხელისუფლების განცხადებები, რომელთა მიხედვით, „რუსეთის ჯარები ისეთი კეთილშობილური მიზნისათვის იბრძოდნენ, როგორცაა ბარბაროს და არამშვიდობისმოყვარე ხალხებში ცივილიზაციის შეტანა“ (გვ.10).

ნაშრომში ვრცლად და მრავალმხრივ არის განხილული პუშკინის მიერ კავკასიაში გადასახლების დროს შექმნილ ნაწარმოებთა იდეურ-მხატვრული თავისებურებანი;

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა პოემას „კავკასიის ტყვე“, რომელმაც რუსულ ლიტერატურაში სათავე დაუდო ახალი ტოპოსის ათვისებას; ასევე სამოგზაურო ჩანაწერებს „მგზავრობა არზრუმში“. მაგაროტო აღნიშნავს, რომ ა. პუშკინი, რომელიც უპირისპირდებოდა იმპერატორ ალექსანდრე I-ის არალიბერალურ პოლიტიკას და თანაუგრძნობდა ციმბირში გადასახლებულ დეკაბრისტებს, მხარს უჭერდა რუსეთის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკას. პოემაში „კავკასიის ტყვე“ პოეტი ქება-დიდებათ მოიხსენიებს კავკასიის დამპყრობ რუს გენერლებს.

ლ. მაგაროტო ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ პუშკინისათვის რუსეთის საზღვრები არა სტატიკური მოცემულობა, არამედ დამპყრობლურ პოლიტიკასთან დაკავშირებული უწყვეტი პროცესია და ყოველი დაპყრობილი მხარე მისი სამშობლოს ნაწილია. სომხეთში გიუმრიში ყოფნისას („მოგზაურობა არზრუმში“) იგი აცხადებს: „ეს ნაპირი უკვე დაპყრობილია: მე ჯერ კიდევ რუსეთში ვიმყოფები“. როდესაც ჩერქეზებთან დაკავშირებით იგი სვამს კითხვას, „რა უნდა ვუყოთ ასეთ ხალხს“, იგი ფიქრობს არა იმაზე, რომ რუსეთმა ხელი აიღოს მათ დამორჩილებაზე, არამედ იმაზე, თუ როგორ უნდა მოხდეს მათი რუსიფიკაცია.

ის, თუ რაოდენ მრავალმხრივია საკითხთა წრე, რომელიც პუშკინის თუნდაც ერთი ნაწარმოების, პოემა „კავკასიელი ტყვისადმი“ მიძღვნილ მონაკვეთშია განხილული, ეს წიგნის ქვესათაურებიდანაც ჩანს: „პოემის წყაროები“, „რუსოს მოძღვრება“, „ხეტიალის წყურვილი“, „ტყვის ეგოტიზმი“, „პროტაგონისტის რეალური მოდელი“, „ახალგაზრდა ჩერქეზი ასულის ვნებანი“, „სისხლიანი ეპილოგი“, „მზერისა და შესტის პოეტიკა“, „მოგზაურობის საჭიროება რომანტიზმში“, „ახალგაზრდა პოეტი და უცხო პრობლემა“, „პუშკინი იმპერიის მეხოტბეა?“ და სხვ.

მიუხედავად იმისა, რომ ლერმონტოვი, რომელსაც ხიბლავდა კავკასია და ზოგჯერ თავის ნაწერებში რუს დამპყრობთა სისასტიკესაც აჩვენებდა, მაინც „რუსი გრანდის პოზიციიდან ზემოდან უყურებს ადგილობრივ მოსახლეობას და ხშირად დასცინის და მასხრად იგდებს ადგილობრივთა დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს“ (გვ.11). მართალია, რომანში „ჩვენი დროის გმირი“ ლერმონტოვი პატივისცემას გამოხატავს ჩეჩნებისა და ყაბარდოელების მიმართ მათი სიმამაცის გამო, მაგრამ იქვე ის დაუფარავად დასცინის კავკასიელთა წეს-ჩვეულებებს და ღრმად სწამს, რომ საჭიროა მათი დამორჩილება და მოთვინიერება.

პოემა „მწირის“ სანყისი ტაეპების განხილვისას, რომელთა თანახმად, ქართველთა მეფემ თავისი ერის ბედი რუსეთს მიანდო, ლ. მაგაროტო შენიშნავს, რომ ეს პოემა იმ დროს იქმნება, როდესაც საქართველოში მწვავედ განიხილებოდა ერეკლეს მიერ რუსეთთან მეგობრობისა და მფარველობის ძიების მართებულობა. ამ საკითხის შესახებ ნ. ბარათაშვილი პოემაში „ბედი ქართლისა“ ორ საპირისპირო თვალსაზრისს წარმოგვიდგენს, თუმცა თავის პოზიციას ღიად არ გამოხატავს. რაც შეეხება ლექსს „საფლავი მეფის ირაკლისა“, იგი თითქოსდა დადებითად აფასებს ერეკლეს პოლიტიკას, მაგრამ მესამე სტროფში გამოთქვამს სურვილს, რომ რუსეთ-საქართველოს კავშირი პოლიტიკური კი არა, კულტურული იყოს. ამასთანავე, ბარათაშვილის სხვა ლექსებში იგრძნობა პოეტის ნუხილი „იმის გამო, თუ როგორ კარგავს ფერს მისი სამშობლო რუსების ბატონობის პირობებში“ (გვ. 197).

„მწირის“ ჟანრულ და პოეტიკურ თავისებურებათა განხილვის კონტექსტში ლ. მაგაროტო ცხადყოფს, რომ პოემაში ჩანს ვეფხვისა და მოყმის შერკინების ქართული ფოლკლორისათვის დამახასიათებელი მოტივის გამოძახილი.

ნაშრომში ნაჩვენებია, რომ კავკასიისა და ადგილობრივი მოსახლეობისადმი დამოკიდებულებამ ლევ ტოლსტოის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ევოლუცია განიცადა. ადრინდელ ნაწარმოებებში ტოლსტოი კავკასიის მიმართ ტრადიციულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა. 1851 წელს თბილისიდან გაგზავნილ წერილში ტოლსტოი აცხადებდა, რომ შეხვდა ერთ-ერთ ბატონიშვილს (ბაგრატიონს), რომელიც „როგორც ყველა ქართველი, არ გამოირჩევა დიდი გონიერებით“. საკმარისი იქნებოდა, – აღნიშნავს ლ. მაგაროტო, – ტოლსტოი თუნდაც ზედაპირულად გასცნობოდა საქართველოს კულტურის ისტორიას, რომ „ამ ქვეყნისა და მისი ხალხის სიღიადეზე“ შექმნოდა წარმოდგენა, მაგრამ „დიადი რუსული სულისკვეთების შესაბამისად შექმნილი წარმოდგენები არ დაუშვებდა იმის აღიარებას, რომ პატარა ქართველ ერს რამე ინტელექტუალური ღირსება ჰქონოდა“ (გვ. 235). 1850-იანი წლების კავკასიურ მოთხრობებში („თარეში“ და სხვ.) ტოლსტოი, მართალია, არ ჩქმალავს იმ თავზარდამცემ სისასტიკეს, რომელიც რუსეთის ყველა სამხედრო ოპერაციას თან სდევდა, მაგრამ ყოველივე ამის მიმართ ავტორი არავითარ ემოციურ დამოკიდებულებას არ ამჟღავნებს; მისი ყურადღება, უპირველესად, სიკვდილის პირისპირ მდგომი პიროვნების სიმამაცეზეა კონცენტრირებული; ამასთანავე, ტოლსტოი ხოტბას ასხამს რუსეთის ჯარის მიზნებს.

გვიანდელი ტოლსტოი, თავისი რელიგიურ-ეთიკური „მოქცევის“ შემდეგ, როცა მისი მსოფლმხედველობის ამოსავალ წერტილად ძალადობის, მათ შორის ომებისა და იმპერიული კამპანიების უარყოფა იქცა, კავკასიურ თემას უკვე ჰუმანიზმის პოზიციებიდან განიხილავს, რამაც გამოხატულება პოვა მის მოთხრობაში „ჰაჯი მურატი“.

ლუიჯი მაგაროტოს გამოკვლევა მნიშვნელოვანწილად აფართოებს ჩვენს წარმოდგენას XIX საუკუნის რუსულ ლიტერატურაში კავკასიის თემის თავისებურებათა შესახებ. ამასთანავე, კომპარატივისტული ასპექტი მისი კვლევისა, რომელშიც დიდი ადგილი უკავია რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიისა და ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის საკითხებს, ამ ნაშრომს საყურადღებოს ხდის ქართველოლოგებისა და კავკასიოლოგებისათვის.

Salome Kenchoshvili
(Georgia, Tbilisi)

Luigi Magarotto's Monograph
The Conquest of the Caucasus in Nineteenth-century Russian Literature.
Pushkin, Lermontov, Tolstoy

Summary

Key words: Pushkin, Lermontov, Tolstoy, Russia, Caucasus, Romantic Oreintalism.

Luigi Magarotto's monograph devoted to the study of ideological and artistic features of reflection of the theme of the conquest of the Caucasus by Russia in the works of Alexander Pushkin, Mikhail Lermontov and Lev Tolstoy is deeply engaged in its subject in the literary, political social and cultural situation of the XIX century Russia. The study is based on the idea that the origin of the interest of Russian writers to the Caucasus is rooted in the Romantic orientalism and the assumption characteristic for Russian Romantics that the southern territories, including Georgia, belong to the East. It is argued that the attitude of the Russian writers to the Caucasus was closely connected with a specific kind of patriotism and an ideology that Russian empire was doing a favor to peoples brought into the empire against their will. The advantage of this study is the involvement of different kinds of metatexts and its multilateral comparative aspect, including the Russian-Georgian literary relations and a number of typological parallels. All this expands our understanding of the nature and evolution of the theme of the conquest of the Caucasus in the works of the three greatest Russian writers of the 19th century.